

POBAČAJ I MENTALITET U DRUŠTVU

Stjepan BALOBAN, Zagreb
Gordan ČRPIĆ, Zagreb

Sažetak

Članak, koji obrađuje stavove građana Hrvatske o pobačaju, podijeljen je u tri dijela. U prvom dijelu ukazuje se na delikatnost i važnost govora o pobačaju u ovom trenutku, jer u Hrvatskoj traje još uvijek rasprava o promjeni zakona o pobačaju iz 1978. godine. Pokazuje se da je za Crkvu pobačaj ozbiljno moralno-etičko pitanje i ona ga osuđuje kao prekid ljudskog života. U drugom dijelu tumače se rezultati istraživanja u Hrvatskoj i uspoređuju se sa nekim europskim istraživanjima. Treći dio, na temelju faktorske analize, raspravlja o dva temeljna stava prema pobačaju: opcija za život i opcija za izbor. Čini se da je takav način rasprave o abortusu, koji je 70-ih godina 20. stoljeća nastao u SAD-u, manje prisutan u Europi i posebno u Hrvatskoj. Rezultati istraživanja pokazuju da na shvaćanje pobačaja danas velikim dijelom utječe mentalitet u kojem ljudi žive. Velika većina građana Hrvatske drži da se pobačajem prekida ljudski život, dakle da je riječ o ubojstvu. S druge strane, većina populacije drži da pobačaj treba ostati kao mogućnost odabira ženama, drže ga opravdanim u nekim slučajevima te većinom ne podržavaju zakonsku zabranu istog. Kako objasniti takvo razmišljanje u kojem su ljudi svjesni da je pobačaj moralno zlo, njime se prekida život i on ostavlja teške psihičke posljedice, a opet ga ostavljaju kao mogućnost izbora? U ovom je pitanju, s jedne strane, od velikog značenja znanost, koja u novije vrijeme ima sve više mogućnosti egzaktno ukazati na početke ljudskog života. S druge strane, potrebna je objektivna, pravodobna i prikladna informacija o pobačaju kako bi prosječni čovjek mogao donijeti ispravan moralni sud.

Ključne riječi: pobačaj, abortus, prekid ljudskog života, odluka o pobačaju, zakonska odluka, utjecaj mentaliteta, opcija za život, opcija za izbor.

0. Uvod

Pobačaj je ozbiljno moralno-etičko pitanje koje možemo susresti gotovo kod svih naroda koji su nam poznati u prošlosti. Posljednjih nekoliko desetljeća u svijetu se o tom pitanju puno raspravlja. Često puta tim se ozbiljnim, moralno-etičkim pitanjem i problemom manipulira u raznim dnevnopolitičkim i kratkoročnim interesima i tako se stvara ozračje u kojem je o samoj stvari veoma te-

ško ozbiljno razmišljati i argumentirano raspravljati. Nakon demokratskih promjena, u Hrvatskoj je od 1991. godine tema pobačaja prisutna u javnosti i to uglavnom u povezanosti sa promjenom zakona iz 1978. godine¹. 1995. godine izlazi u javnost »Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće«, koji je izradila posebna komisija Ministarstva zdravstva Republike Hrvatske. Kao član te Komisije prof. dr. Marijan Valković objavljuje svoje odvojeno mišljenje (»votum separatum«) u kojem iznosi svoje kritičke opaske na Nacrt prijedloga tog zakona². Taj »Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće« iz 1995. godine nije bio stavljen u saborsku proceduru, a do danas nije u javnosti poznata njegova sudbina kao ni to je li u pripremi neki drugi prijedlog zakona. Radi se o veoma važnom zakonu i stoga će biti zanimljivo vidjeti rezultate istraživanja koje obrađujemo. U istraživanju koje obrađujemo: »Vjera i moral u Hrvatskoj«, željeli smo vidjeti kako naši građani gledaju na različite aspekte stvarnosti vezane uz pobačaj, i to ne »isključivo« na razini »za« i »protiv«, već smo pitanjima htjeli što više prodrijeti u način razmišljanja i zaključivanja. Stvarnost pobačaja nije jednostavna već zadire u različite sfere ljudskoga života, od osobnog, bračnog, obiteljskog, vjerskog do najšireg društvenog života.

Zadaća ovog rada nije iscrpno i sveobuhvatno obraditi problematiku pobačaja u svim njezinim vidovima, već što je moguće preglednije protumačiti rezultate istraživanja.

Istraživanje pokazuje da je Hrvatska zemlja s većinskim katoličkim stanovništvom, jer se 89,7% ispitanika izjasnilo kao katolici. Zanimljivo je napomenuti da su u Europi još četiri zemlje s tako izrazito većinskim katoličkim stanovništvom. To su Poljska, Sjeverna Irska, Španjolska i Italija³.

¹ U Hrvatskoj još uvijek vrijedi zakon o pobačaju iz 1978. godine u kojem se pobačaj shvaća kao »pravo žene«. Usp. *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o radanju djece*, u: Narodne novine, 39(1978), br. 18, str. 423–426. Iz hrvatskog tiska, počevši od 1991. godine, može se dobiti djelomičan uvid u tu raspravu koja se pojavljuje od vremena do vremena i uglavnom se vezuje uz to da je u nekoj bolnici zabranjen pobačaj ili je održano neko savjetovanje o toj tematici ili se naslućuje da će doći do promjene zakona iz 1978. godine. Ne možemo ovdje ulaziti u analizu tih rasprava i iznesenih stavova. No, treba naglasiti da su katoličke udruge za zabranu pobačaja, dok su različiti »pokreti u društvu« za zakonsko dopuštenje pobačaja.

² Usp. REPUBLIKA HRVATSKA, *Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće*, Zagreb, srpnja 1995., u: IKA–Dodatak, 3. 08. 1995., str. I–II; usp. M. VALKOVIĆ, *Odvojeno mišljenje. Kritičke opaske na »Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće«*, Zagreb, 28. srpnja 1995., u: IKA–Dodatak, 3.08. 1995., str. III–VI. Usp. tumačenje »duha« zakona kod D. HRABAR, *Planiranje obitelji od pobačaja do zdravstvene edukacije*, *Revija za socijalnu politiku* 5(1998.), br. 1, str. 1–12.

³ Katoličku pripadnost 1990. godine izrazilo je 95,7% Poljaka, 93,1% Sjevernih Iraca, 86% Španjolaca i 83,8% Talijana. Usp. P. M. ZULEHNER – H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt. Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien 1993., str. 12.

U takvoj situaciji držimo korisnim, prije obrade podataka, kratko ukazati na samo neke povijesne momente u odnosu na pobačaj i na stav Katoličke Crkve o pobačaju.

Kršćanstvo je od svog početka dalo u tadašnjoj grčko-rimskoj, i kasnije europskoj civilizaciji, kvalitativno nov doprinos shvaćanju dostojanstva čovjeka stavljajući naglasak na poštivanje svakog čovjeka bez obzira na spol, položaj, materijalnu, društvenu ili političku moć. Takvo shvaćanje jednakog dostojanstva i zaštita svakog čovjeka odnosilo se ne samo na »slabije« kategorije ljudi (bolesni, robovi, stranci, siromasi, stari...), već i na djecu kako rođenu tako i nerođenu. Potkraj 4. stoljeća zabrana pobačaja ulazi i u civilno zakonodavstvo. Može se reći da se od tada skoro posvuda u javnoj svijesti i zakonodavstvu štiti nerođeni život. Novo razdoblje u odnosu na zakonsko reguliranje pobačaja događa se 1920. godine kada Sovjetski Savez kao prva država legalizira pobačaj u nekim slučajevima. Nakon toga, a posebno iza 2. svjetskog rata legalizaciju pobačaja uz određene »indikacije« prihvaćaju i druge zemlje. Takav razvoj kulminira zakonskim reguliranjem shvaćanja da je pobačaj »pravo« žene, kao što je slučaj i u još uvijek važećem zakonu o pobačaju u Hrvatskoj⁴.

U nekim zemljama su se vodile velike rasprave o zakonu o pobačaju kao što je to bilo u SAD-u u prvoj polovici 70-ih godina 20. stoljeća⁵. Burna rasprava je vođena u Italiji krajem 70-ih i početkom 80-ih godina⁶. Nakon demokratskih promjena 1989. godine vode se velike rasprave o pobačaju u Njemačkoj i Poljskoj.

U katoličkoj tradiciji postoji jasna svijest o pobačaju kao prekidu života i s time povezana zabrana pobačaja. O tome govore i noviji crkveni dokumenti koji, počevši od 2. vatikanskog koncila, izričito osuđuju pobačaj tretirajući ga »teškim zločinom« i »teškim moralnim neredom«⁷. O ozbiljnosti pobačaja svjedoči i či-

⁴ Usp. M. VALKOVIĆ, *isto*, str. III–IV. O problematici pobačaja na hrvatskom jeziku između ostalog usporedi: I. FUČEK, *Bračna ljubav*, FTI, Zagreb 1974., str. 163–203; ISTI, *Bog, život, ljubav. Traganje za istinom*, FTI, Zagreb 1995, str. 173–188; B. HÄRING, *Kristov Zakon. Slobodni u Kristu*, III, KS, Zagreb 1986., str. 126–133; T. MATULIĆ, *Pobačaj. Drama savjesti*, FTI, Zagreb, 1997.

⁵ Usp. M. S. KRASON, *Abortion. Politics, Morality and the Constitution. A Critical Study of ROE v. WADE, and DOE v. BOLTON and a Basis for Change*, University Press of America, Lanham-New York-London 1984.

⁶ Nakon što je u Italiji 1978. godine u parlamentu izglasan zakon br. 194 kojim se legalizira pobačaj, išlo se 1981. godine na referendum koji je potvrdio zakon koji je donesen 1978. godine. Usp. G. BRUNETTA, *I referendum del 17–18 maggio 1981. Annotazioni statistiche*, u: *Aggiornamenti sociali* 32(1981), br. 7–8, str. 9–13.

⁷ Usp. *Pastoralna konstitucija »Gaudium et spes« o Crkvi u suvremenom svijetu*, u: II. VATIKANSKI KONCIL, *Dokumenti. Latinski i hrvatski*, KS, Zagreb 1970., br. 51, str. 693. Važniji postkoncilski crkveni dokumenti, koji se bave moralnom problematikom, na sličan način govore o pobačaju. Pregled tih izričaja o pobačaju vidi u enciklici: IVAN PAVAO II., *Evangelii-*

njenica težine grijeha i načina na koji se može doći do oprostjenja za kršćane koji sudjeluju u pobačaju⁸. U ovom kontekstu vrijedi napomenuti da među teolozima moralistima postoji jednodušnost u osudi pobačaja kao prekida ljudskog života⁹.

U novije vrijeme imamo u svijetu, s jedne strane, sve rašireniji mentalitet u prilog pobačaja, a s druge strane, kršćansku svijest o pobačaju kao prekidu ljudskoga života.

Imajući sve to u vidu željeli smo u našem istraživanju saznati što o pojedinim aspektima ove stvarnosti misle građani Hrvatske.

1. Stavovi građana Republike Hrvatske o pobačaju

Budući da problematika vezana uz pitanje pobačaja nije jednostavna, već zadire u mnoga područja ljudske stvarnosti, mi smo našim ispitanicima ponudili devet tvrdnji koje pokrivaju dio te složene stvarnosti. Te tvrdnje obuhvaćaju šire područje od pitanja koja su postavljena u velikom europskom istraživanju 1990. godine¹⁰ i u veoma zanimljivom talijanskom istraživanju objavljenom 1995. godine¹¹.

um vitae. Evandelje života. Enciklika o vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, KS dokumenti 103, Zagreb 1995., br. 58–63, str. 103–114.

⁸ Zakonik kanonskog prava predviđa za one koji sudjeluju u vršenju pobačaja kaznu izopćenja unaprijed izrečenog. Usp. *Zakonik kanonskog prava*, Glas Koncila, Zagreb 1988., kan. 1398, str. 615. Enciklika »*Evangelium vitae*« tumači da je kazna izopćenja u Crkvi »usmjerena na to da potpuno posvijesti težinu određenog grijeha i pospeši odgovarajuće obraćenje i pokoru«, IVAN PAVAO II., *Evangelium vitae...*, br. 62, str. 111.

⁹ Nakon 2. vatikanskog koncila, osobito nakon enciklike »*Humanae vitae*« (1968. godine), ima među teolozima moralistima onih koji imaju poteškoća s obzirom na neka pitanja spolnoga morala i njegove primjene na konkretni život kršćana. Ali, u odnosu na pobačaj jednodušno ga osuđuju kao prekid ljudskog života.

¹⁰ To istraživanje traži odgovor na pitanje kada se pobačaj može odobriti. Daje četiri mogućnosti: u slučaju ako je u opasnosti život majke, ako je vjerojantno da je dijete tjelesno oštećeno, ako bračni par ne želi imati više djece i ako je žena neudata. Usp. P. M. ZULEHNER–H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt. Europäische Wertestudie*, Patmos, Düsseldorf 1993., str. 124–125 i 131–132.

¹¹ To je prvo istraživanje takve vrste o religioznosti u Italiji koje se odnosi na cijelu Italiju i stoga je reprezentativno. Istraživanje je vodio sociološki odjel Katoličkog Sveučilišta. Na pitanje »kada je prema Vama moralno dopustiv pobačaj?« nude se sljedeće mogućnosti: nikada i ni u kojem slučaju; samo u slučaju opasnosti života za ženu; također u slučaju oštećenosti fetusa ili tjelesnog silovanja; također onda kada obitelj ne posjeduje ekonomska sredstva; u svim slučajevima u kojima odlučuju oba roditelja; u svim slučajevima u kojima odlučuje žena. Usp. V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano 1995², str. 348.

Tablica I. Prikaz distribucije frekvencija (postotaka), te aritmetičkih sredina s obzirom na pobačaj.

	uopće se ne slažem	ne slažem se	niti se slažem, niti se ne slažem	slažem se	potpuno se slažem	MEAN
1. Pobačaj (abortus) je nužno zlo koje treba ostati kao mogućnost odabira ženama.	13,6	8,3	12,9	26,8	37,6	3,669
2. Pobačajem se prekida već začeti život.	4,0	4,7	10,0	25,9	54,7	4,234
3. Otac djeteta također ima pravo odlučivati o pobačaju.	4,9	3,4	9,8	31,3	49,9	4,186
4. Pobačaj ostavlja trajne psihicke posljedice na žene.	2,9	4,0	17,9	27,8	46,0	4,115
5. Osobno nikada ne bih napravila pobačaj (dopustio svojoj ženi / djevojci da ga napravi)	12,5	11,0	20,8	15,5	39,3	3,586
6. U nekim slučajevima smatram pobačaj opravdanim	8,0	5,3	12,6	32,3	41,1	3,939
7. Pobačaj treba zakonom zabraniti	37,2	18,0	18,4	8,6	16,2	2,478
8. Pobačaj nije pitanje u koje bi se Crkva trebala miješati	22,6	16,3	20,7	16,6	23,1	3,014
9. Jedino žena koja ostane trudna ima pravo odlučivati o pobačaju	17,6	14,6	19,3	21,9	25,6	3,235

Zbog delikatnosti pitanja pobačaja ili abortusa kao i zbog aktualnosti tog pitanja u Hrvatskoj tumačenje dobivenih rezultata u našem istraživanju obvezuje nas na što je moguće veću preciznost i što je moguće manje uobičajenih poopćavanja. Tako je u tumačenjima uobičajeno, zbog lakšeg razumijevanja i manje opterećenosti brojkama, »zbrajati« kategorije »uglavnom se slažem« i »potpuno se slažem« u »pretežno se slažem« i kategorije »uopće se ne slažem« i »uglavnom se ne slažem« u »pretežno se ne slažem«. Iako ćemo se i mi u ovom prikazu služiti uobičajenim načinom, ipak ćemo voditi računa o preciznosti podataka.

Veoma su indikativni rezultati odgovora na prva dva pitanja. S prvom tvrdnjom da je pobačaj »nužno zlo koje treba ostati kao mogućnost odabira ženama« potpuno se slaže 37,6% građana a uglavnom se slaže 26,8% građana. Pretvorivši to u uobičajeno tumačenje pod vidom »pretežno se slaže« dobivamo podatak da se 64,4% građana Hrvatske »pretežno slaže« da abortus treba ostati »kao mogućnost« odabira ženama.

S drugom tvrdnjom, koja glasi: »pobačajem se prekida već začeti život«, potpuno se slaže 54,7% građana, a uglavnom se slaže 25,9% građana. Ako to

zbrojimo i pretvorimo u »pretežno se slaže« dobivamo podatak da se 80,6% građana Hrvatske »pretežno slaže« s tvrdnjom da se pobačajem prekida ljudski život. Usporedbom ovih dviju tvrdnji proizlazi da 80,6% populacije drži da je abortus ubojstvo, jer se prekida ljudski život, ali čak 64,4% te iste populacije daje mogućnost ženama da odlučuju o pobačaju. To je veoma zanimljiv rezultat koji bi u daljnjim tumačenjima ovog istraživanja trebao potaknuti na dodatna promišljanja i pojašnjenja. Ovdje ćemo postaviti slijedeća pitanja: kako to da Hrvati i građani Hrvatske s jedne strane, razumiju i potvrđuju da je pobačaj ubojstvo, a s druge strane, ostavljaju mogućnost da se taj pobačaj izvrši; kako kršćani, katolici opravdavaju mogućnost pobačaja kada je to težak grijeh, štoviše sudjelovanje u izvršenju pobačaja povlači sa sobom određenu crkvenu kaznu?

Drugi važan moment u našem istraživanju je pitanje može li se u nekim slučajevima opravdati pobačaj? Značajan dio populacije u Hrvatskoj, 73,4% građana, »pretežno se slaže« s tvrdnjom da je u nekim slučajevima pobačaj opravdan. Ovdje se misli prije svega na dva slučaja, tj. kada je život žene u opasnosti i kada je vjerojatno da je dijete tjelesno oštećeno. Naš upitnik nije razrađivao ovo pitanje pod dva spomenuta slučaja¹² pa možemo pretpostaviti da su građani na to mislili. Usporedbom s drugim istraživanjima u svijetu¹³ možemo zaključiti i na našu situaciju.

Pitanjem »pobačaj nije pitanje u koje bi se Crkva trebala miješati« htjeli smo doznati mišljenje naših građana o aktivnostima Crkve na tom području. Rezultati su veoma indikativni, jer su mišljenja ispitanika podijeljena, gotovo se polovica slaže s tom tvrdnjom a druga polovica drži da je uloga Crkve baviti se pitanjem pobačaja. Značajan dio populacije, njih 39,7%, drži da »pobačaj nije pitanje u koje bi se Crkva trebala miješati«. Naprotiv, 38,9% građana drži da

¹² Naš upitnik nije razrađivao posebno pojedine od ovih slučajeva, jer u cjelokupnoj anketi nije bilo prostora za njihovu detaljniju razradu. Osim toga, mi smo htjeli dotaknuti i neke druge dimenzije ove stvarnosti, koje su za nas aktualne i važne. Da smo obrađivali pojedine slučajeve, vjerojatno bismo dobili sličnu distribuciju kao i u Europi.

¹³ U Europi 91% stanovnika odobrava pobačaj kada je život žene u opasnosti, 79% kada je vjerojatno da će se dijete roditi s anomalijama, 42% kada bračni par više ne želi imati djece, te 29% kada je žena neudana. Usp. P. M. ZULEHNER – H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt: Europäische Wertestudie – Tabellenband*, Patmos, Wien, 1993., str. 139.

U talijanskom istraživanju 20,7% je u svakoj situaciji protiv pobačaja. 29,3% opravdava pobačaj kada je u opasnosti život majke; 28,9% opravdava abortus kada su oštećenja na fetusu ili silovanje. Na slučajeve kada se za to odluče oba roditelja dolazi 9,6% i na slučajeve kada se za to odluči žena dolazi 8,2%. Indikativno je da na slučajeve ekonomske nemogućnosti dolazi tek 3,3%. Usp. V. CESAREO i dr., *La religiosità in Italia*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano 1995², str. 348.

Crkva ima pravo djelovati na tom području. Ovome treba pridodati još 20,7% onih koji o tom pitanju ne mogu zauzeti jasan stav¹⁴.

Ovo pitanje postaje još zanimljivije ako se ukaže na jedan drugi dio našeg istraživanja u kojem se htjelo vidjeti koliko naši građani imaju povjerenja u pojedine institucije i pokrete. Kada je riječ o Crkvi, ona je između svih institucija na samom vrhu ljestvice povjerenja naših građana. Tako 84,5% naših građana ima »pretežito povjerenje« u Crkvu. I u ovom slučaju bila bi zanimljiva temeljitija analiza između tvrdnje »treba li se Crkva miješati u pitanje pobačaja« i velikog povjerenja koje građani imaju u Crkvu¹⁵!

Ovdje je potrebno navesti i pitanje koje nije postavljeno u setu o pobačaju, već u dijelu ankete kojim smo se zanimali za odnos građana prema nekim aspektima morala. Dobili smo da 48,4% građana »pretežito se slaže« da se pobačaj nikada ne može opravdati, a 25,8% populacije »pretežito se slaže« da se pobačaj uvijek može opravdati, dok ih 25,1% zauzima neutralnu poziciju. Vidimo dakle, da značajan dio populacije (48,4%) gleda na pobačaj kao na čin koji se moralno nikada ne može opravdati.

Veoma su indikativni rezultati koji proizlaze usporedbom dva pitanja i to »pobačajem se prekida ljudski život« i »pobačaj treba zakonom zabraniti«. Dok se velika većina građana Hrvatske pretežno slaže s tim da se pobačajem prekida već začet život (80,6%), dotle samo ¼ (ili 24,9%) drži da bi pobačaj trebalo zakonom zabraniti. 18,4% njih se ne može odrediti o tom pitanju, dok ih je 55,2% protiv zakonske zabrane pobačaja. Zbog čega građani Hrvatske drže da je pobačaj prekid ljudskog života, prema tome ubojstvo, a ne žele to zakonom sankcionirati? Je li takva kvalifikacija rezultat nedovoljne obavještenosti o tome što to znači »prekid ljudskog života«? U ovom pitanju veliku ulogu igra obavještenost građana, koja može »namjerno« biti nedovoljna kako se čovjek ne bi trebao suočavati sa tako teškim pitanjem prekida ljudskog života ili ubojstva.

Pogledamo li ovu problematiku iz osobne perspektive vidimo da je pobačaj spremno učiniti (dopustiti djevojci ili ženi da ga učini) 23,5% građana, 20,8% nije sigurno što bi učinili u takvoj situaciji, dok je 54,8% onih koji izjavljuju kako nikada ne bi sami učinili, ili dopustili svojim partnericama da učine abortus.

¹⁴ Na samo mladoj populaciji srednjoškolaca u Samoboru dobili smo nešto drukčiji rezultat. 36,6% srednjoškolaca drži da se Crkva nema pravo »miješati« u pitanje pobačaja, 42,1% ne može o tome zauzeti jasan stav, a 21,3% drži da Crkva ima pravo reagirati u toj sferi. Usp. G. ČRPIĆ, *Prilog raspravi o abortusu*, u: *Vjesnik Đakovačke i Srijemske biskupije*, CXXXIV(1996), br. 2, str. 86–92.

¹⁵ Prema srednjoj vrijednosti (prosijeku) naši građani imaju najviše povjerenja u Crkvu i to 3,257, na skali od 1–4, gdje je 1 – »uopće nemam povjerenja«, a 4 – »veliko povjerenje«. Nakon toga dolazi povjerenje u vojsku: 3,187; zatim škola: 3,171 i policija 3,004. Sve druge institucije i pokreti su daleko ispod spomenutih.

Zanimljivo je primijetiti kako se približno isti postotak pučanstva (55,2%) protivi zakonskoj zabrani pobačaja. Naravno, nije ovdje riječ o potpuno istim populacijama, ali barem djelomično, one se nužno preklapaju.

U pitanju koje smo prethodno obrazložili implicitno je sugerirano da i otac djeteta ima pravo odlučivati o sudbini djeteta, odnosno o pobačaju¹⁶. To smo pitanje postavili i eksplicitno, što misle naši ispitanici, tko ima pravo odlučivati o pobačaju, samo majka ili i otac? Dobiveni podaci su opet pomalo zbunjujući. 47,5% građana drži da o pobačaju ima pravo odlučivati »jedino žena koja ostane trudna«, dok se, što je zanimljivo, s nešto drugačije formuliranom tvrdnjom koja upućuje da i otac djeteta ima pravo odlučivati o tom pitanju, slaže 81,2% ljudi u Hrvatskoj. Kako to tumačiti?

S jedne strane, imamo gotovo aklamaciju po pitanju očeva prava o odlučivanju prilikom pobačaja, a s druge strane, gotovo 1/2 populacije smatra da je odlučivanje o pobačaju ekskluzivno pravo žena koje ostaju trudne?

Vjerojatno je ovdje riječ o načelnoj postavci, unutar demokratske paradigme, unutar koje se veze realiziraju po principu partnerstva i oba roditelja imaju podjednako pravo suodlučivati o pitanjima vezanim uz njihov zajednički život. S druge strane, ipak su žene one koje tu podnose veći dio tereta, rizika i odgovornosti, pa im se u skladu s tim, vjerojatno daje i veće pravo na ekskluzivno odlučivanje o tom pitanju¹⁷. Ipak, ostaje temeljno pitanje: smijemo li o prekidu života razmišljati na takav »demokratski način« ili smo dužni poštivati svaki život, rođeni ili nerođeni, zdrav ili bolestan? To je temeljno etičko-moralno pitanje o zaštiti bilo kojeg života!

Iako ga ovdje kao posljednjeg spominjemo, pitanje o posljedicama koje pobačaj ostavlja na žene koje su se za nj odlučile nije manje važno. Velika većina građana, 73,8% slaže se da pobačaj ostavlja »trajne psihičke posljedice na žene«, dok ih se samo 6,9% ne slaže s tom tvrdnjom. Riječ je ovdje o psihičkim posljedicama. Tome treba nadodati za kršćane posljedice koje proizlaze iz osjećaja učinjenog teškog grijeha.

2. Dva temeljna odnosa prema pobačaju: »za život« i »za izbor«?

Veoma burna rasprava o pobačaju u SAD-u početkom 70-tih godina i krajnje liberalna presuda vrhovnog suda SAD-a (Roe v. Wade) iz 1973. godine, te

¹⁶ Pitanje je tako bilo formulirano kako bismo dobili i osobni odnos muških ispitanika prema pobačaju.

¹⁷ Cijeli ovaj, ovako viđen odnos prema pobačaju i pravu u odlučivanju o njemu treba sagledavati u kontekstu određenog odnosa prema spolnosti i slobodi općenito, no to nije tema našeg rada, pa je ovom prilikom ne bismo dalje elaborirali. Ovdje je samo napominjemo kao nešto što bi svakako trebalo imati na umu prilikom isčitavanja dobivenih rezultata.

legaliziranje pobačaja 1973. godine¹⁸ izazvala je jednu od najdubljih duhovnih podjela u SAD-e. Ta se podjela na poseban način očituje u dva suprotstavljena pokreta, tj. u pokretu za život (Pro Life) i u pokretu za izbor (Pro Choice). Nakon toga se rasprave o pobačaju u SAD-u uglavnom vode unutar ta dva suprotstavljena bloka. Iako je takav način rasprave o pobačaju imao utjecaj na druge dijelove svijeta pa i na Europu¹⁹, čini se da treba biti veoma oprezan u procjeni toga koliko je takav način raspravljanja o pobačaju primjeren za Europu, pa onda i za Hrvatsku. U već prije spomenutim velikim europskim istraživanjima o vrednotama ne stavlja se značajan naglasak na takvu raspravu o pobačaju. U svijetu, a dijelom i u Hrvatskoj, postoje pokreti koji podupiru bilo »opciju za život«, bilo »opciju za izbor«. Koliko je njihov stvaran utjecaj na hrvatsko društvo? Čini se da taj utjecaj nije velik! Ovdje donosimo faktorsku analizu prema kojoj se mogu dobiti određena mišljenja u odnosu na »opciju za život« i »opciju za izbor«. Tu analizu treba svakako tumačiti u odnosu na, u ovom radu, prije iznesene empiričke podatke i spoznaje²⁰.

Tablica II. Faktorska struktura dobivena na varijablama kojima smo mjerili odnos prema pobačaju:

TVRDNJE	Factor 1	Factor 2
1. Pobačaj (abortus) je nužno zlo koje treba ostati kao mogućnost ženama.	0,7988	
2. U nekim slučajevima smatram pobačaj opravdanim.	0,75637	
3. Pobačaj treba zakonom zabraniti.	-0,74393	
4. Pobačaj nije pitanje u koje bi se Crkva trebala miješati.	0,60528	
5. Jedino žena koja ostane trudna ima pravo odlučivati o pobačaju.	0,56939	
6. Otac djeteta također ima pravo odlučivati o pobačaju.		0,69058
7. Pobačajem se prekida već začeti ljudski život.		0,68467
8. Pobačaj ostavlja trajne psihičke posljedice na žene.		0,68240
9. Osobno nikada ne bih napravila pobačaj (dopustio svojoj ženi da ga napravi).	-0,049960	0,53454

¹⁸ Usp. T. MATULIĆ, *isto*, str. 29–30.

¹⁹ Dobar pregled ove problematike daje G. CERJAN-LETICA, *Prijepor o pobačaju: (ne)mogućnost dijaloga pokreta Za izbor i Za život*, u: *Revija za sociologiju*, 28(1997.), br. 1–2, str. 1–18.

²⁰ Treba napomenuti, da faktorska analiza ne govori ništa o rasprostranjenosti neke pojave. O tome nam govore postoci dani u tablici I. To znači da ne treba povezivati visoke korelacije dobivene na faktorima s visokim postotkom ljudi koji podržavaju neku tvrdnju. Faktorska analiza je naprosto jedna vrsta metodološkog postupka koja nam omogućava da prema odabiru naših ispitanika reduciramo neki veći broj tvrdnji, sličnih po sadržaju, na neki manji broj tvrdnji (faktora).

Opcija za izbor (Pro Choice)

Prvi faktor konstituiraju tvrdnje koje nas upućuju na mogućnost izbora. U tim tvrdnjama na pobačaj se gleda: kao na »zlo« koje nije poželjno ali je ipak nešto što treba ostati kao »mogućnost odabira ženama«; pobačaj se drži opravdanim u »nekim slučajevima«, odbacuje se mogućnost zakonske zabrane istog, Crkvi, koja je glavna promicateljica oprečne opcije, osporava se pravo utjecaja na javnu raspravu o pobačaju, i konačno, ženi koja ostane trudna, u ovoj se koncepciji daje ekskluzivno pravo na osobnu odluku o pobačaju.

Sadržaj navedenih tvrdnji otkriva postojanje raspoloženja »za izbor«, odnosno za dopuštenje pobačaja kao mogućnosti odabira za žene.

Opcija za život (Pro Life)

Drugi faktor, koji smo dobili, daje nam do znanja da u hrvatskom društvu postoji koherentno poticanje »opcije za život« djeteta, koje je u opreci s prethodno iznijetim.

Sadržaj tvrdnji na ovom faktoru upućuje na pravo oca da odlučuje o pobačaju. Ovdje se očito stavlja u prvi plan pravo roditelja da odlučuju o sudbini djeteta, i implicitno se suspendira autonomno pravo žene da odlučuje sama ili da »raspolaze svojim tijelom« što je jedan od temeljnih argumenata pokreta »za izbor«. Nadalje, u »opciji za život« se naglašava da se pobačajem prekida već začet ljudski život i da on ostavlja trajne psihičke posljedice na život žene. Pobačaj ne bi nikada bio osobni izbor onih koji podržavaju ovakav koncept.

U odnosu na zakonsku zabranu pobačaja u ovom faktoru smo dobili tvrdnju da razmišljanje o zakonskoj zabrani više podržavaju oni koji se zalažu za mogućnost ženinog slobodnog izbora, ali ne i da ga značajno podržavaju oni koji se zalažu za život djeteta.

2.1. Pristajanje uz opcije »za život« i »za izbor« s obzirom na odnos prema religiji i neke sociodemografske determinante

Donosimo kratak uvid u veoma široko područje odnosa prema religiji, vjeri i općenito nekim sociodemografskim čimbenicima²¹.

²¹ Ovdje je to tek naznačeno, a sveobuhvatnija obrada ostavlja se za daljnje analize.

Tablica III. Korelacije dobivenih faktora s obzirom na odnos prema religiji i vjeri, te neke sociodemografske varijable.

VARIJABLE	ABORTUS	
	Za izbor	Za život
mjesto religije u životu	-0,375**	0,203**
učestalost molitve	-0,377**	0,211**
važnost Boga u životu	-0,386**	0,266**
odlazak na misu	-0,381**	0,222**
odlazak na ispovijed	-0,367**	0,184**
odlazak na pričest	-0,369**	0,149**
željeni broj djece	-0,218**	
zanimanje za politiku		
političko pozicioniranje »lijevo – desno«	-0,194**	0,146**
godište rođenja		-0,097**
stupanj obrazovanja	0,170**	
mjesto rođenja (selo – veći grad)		
mjesečni prihodi po obitelji	0,100**	

(**) – korelacije su značajne na razini $P < 0,01$. One koje nisu značajne, nisu ni navedene u tablici.

Opcija za život

Ovaj koncept, kao što je to razvidno iz rezultata prikazanih u tablici III, više podržavaju oni kojima je religija važnija u životu, koji češće mole, kojima je Bog značajniji, koji češće odlaze na misu, ispovijed i pričest. Dakle, što su praktičniji vjernici, to su više skloni podržati život. »Za život« su više oni koji su više vezani uz vjeru i Crkvu. Opredjeljenje »za život« podržavaju više oni koji su u političkim orijentacijama »desno« orijentirani, te stariji. Ovdje nismo dobili statistički značajnih razlika s obzirom na spol, željeni broj djece, zanimanje za politiku, mjesto rođenja, obrazovanje i dohodak.

Opcija za izbor

Ovaj koncept, kao što je to vidljivo iz tablice III., podržavaju relativno više oni kojima je religija manje važna u životu, koji manje mole, kojima je Bog manje važan u životu, rjeđe odlaze na mise, ispovijed i pričest (odlaze li uopće prema podacima). To su oni koji su jednom riječju distanciraniji u odnosu na vjeru. Obrnuto, što netko više prakticira svoju vjeru, što su mu vjera i Bog važniji u ži-

votu, to je manje sklon podržati koncept mogućnosti izbora u odlučivanju o pobačaju. U odnosu na druge pokazatelje, ovaj koncept više podržavaju oni koji bi željeli imati manje djece, obrazovaniji, rođeni u gradovima i s boljim primanjima po obitelji.

Taj koncept više podržavaju oni »lijevo« orijentirani, dok ga »desni« podržavaju manje, što je također u skladu s očekivanjima. S obzirom na spol, zanimanje za politiku, dob i mjesto rođenja, nismo dobili statistički značajnih povezanosti.

3. Umjesto zaključka

Naslov ovog rada: »Pobačaj i mentalitet u društvu« ukazuje na činjenicu da na shvaćanje problematike pobačaja danas velikim dijelom utječe mentalitet u kojem ljudi žive. Rezultati našeg istraživanja to pokazuju. Većina građana Hrvatske daje negativnu moralnu kvalifikaciju pobačaja. Oni drže da abortus ostavlja trajne negativne psihičke posljedice na život žena koje se za nj odluče. Budući da se pobačaj ne da moralno opravdati, građani Hrvatske ga velikim dijelom nisu spremni osobno učiniti ni podržati u vlastitoj vezi. Velika većina njih drži da se pobačajem prekida ljudski život, dakle da je riječ o ubojstvu. S druge strane, većina populacije drži da pobačaj treba ostati kao mogućnost odabira ženama, drže ga opravdanim u nekim slučajevima te većinom ne podržavaju zakonsku zabranu istog.

Kako objasniti takvo razmišljanje u kojem su ljudi svjesni da je pobačaj moralno zlo, njime se prekida život i on ostavlja teške psihičke posljedice, a opet ga ostavljaju kao mogućnost izbora²².

Iz velike »Europske studije o vrednotama« proizlazi da su u moralnoj procjeni Europljana zemaljska dobra više zaštićena (auto kao simbol slobode) nego život u svojim raznovrsnim oblicima. Dio studije koji tumači odnos Crkve i moralnosti završava sa znakovitom porukom: »Bilo bi poželjno, kad bi život bio isto tako dobro zaštićen kao i auto«²³.

Statistički podaci u omjerima »većina« ili »manjina« u odnosu na određene tvrdnje su relevantni pokazatelji mišljenja građana. Međutim, tako dobiveni rezultati ne moraju uvijek biti i nisu uvijek odlučujući za moralnu procjenu nekog čovjekovog postupka. Moralna procjena pobačaja uključuje prije svega svijest o tome kada počinje ljudski život. U ovom pitanju je od velikog značenja znanost,

²² S moralne točke gledišta, o ovim će rezultatima svakako još biti riječi. Ovom prilikom, zbog ograničenosti prostora zadržat ćemo se samo na iznošenju i osnovnom komentiranju istih.

²³ P. M. ZULEHNER–H. DENZ, *Wie Europa lebt und glaubt. Europäische Wertestudie*, Patmos, Düsseldorf 1993., str. 251.

koja u novije vrijeme ima sve više mogućnosti egzaktno ukazati na početke ljudskog života. Upravo na pitanju pobačaja osjeća se veliki raskorak između onoga što obični čovjek »zna« o tome što se pobačajem čini i znanstvenih dostignuća na tom području.

Dvije suprotstavljene opcije »za život« i »za izbor«, koje se često frontalno suprotstavljaju, čini se da ne pridonose tome da prosječni čovjek dobije dostatnu informaciju o pobačaju kako bi onda mogao donijeti ispravan moralni sud.

Pobačaj nije i ne može biti isključivo privatna stvar čovjeka pojedinca, jer se ljudsko pravo na život ne može privatizirati. Pobačaj spada u osnovna pitanja ne samo individualne etike, već i socijalne i političke etike²⁴. Koliko je abortus kompleksno pitanje pokazuju i rezultati našeg istraživanja u kojem se pokazalo snažno osobno odbijanje pobačaja i njegovo negativno moralno vrednovanje i ujedno odobravanje mogućnosti da se on odabere kao legitiman osobni izbor. Daljnje analize našeg istraživanja trebat će se pozabaviti pitanjem o kojoj se vrsti morala ovdje radi i koliko se u našoj situaciji može govoriti o tzv. »permisivnom moralu«²⁵.

Živimo u pluralističkom društvu koje pri kraju 20. stoljeća proživljava duboku krizu vrednota. S jedne strane, moderni čovjek »traži« vrednote, a s druge strane pod utjecajem mentaliteta često se zadovoljava onim »što se u javnosti nudi«, a što ga u biti ne zadovoljava. U takvoj situaciji potrebno je stručno, ali s puno strpljenja, širiti istinu o pobačaju kao prekidu ljudskog života i ujedno poticati ljude da se svjesno i slobodno opredijele za život u svim njegovim raznovrsnim oblicima.

Summary

ABORTION AND THE MENTALITY OF SOCIETY

Stjepan BALOBAN, Gordan ČRPIĆ, Zagreb

The article Abortion and the Mentality of Society, which deals with the attitudes of Croatian citizens towards abortion, is divided into three parts. In the first, introductory part, the delicacy and importance at this time of the question of abortion reveals itself, because the law on abortion passed in 1978 is still in force although the draft of a new law is under debate. In the second part, we interpret the results in Croatia in compari-

²⁴ Usp. B. HÄRING, *Kristov Zakon. Slobodni u Kristu, III...*, str. 126–128.

²⁵ Usp. P. ESTER i dr., *The Individualizing Society: Value Change in Europe and North America*, Tilburg University Press, 1994., str. 56–60.

son with European research. The third part, on the basis of factor analysis, discusses the two fundamental attitudes towards abortion: *Pro Choice* and *Pro Life*. This debate on the basis of an option for life versus an option for choice seems to be less present in Europe, and even less so in Croatia. Results of the research done in Croatia at the end of 1997 show that the social mentality within which one lives has a strong influence on one's understanding of abortion. The majority of Croatian citizens apply a negative moral qualification to abortion. They hold that abortion causes lasting psychological consequences for a woman (73, 8%). The vast majority of Croatian citizens hold that abortion is the destruction of human life (80,6%). On the other hand, the majority of the population holds that abortion should remain a woman's choice, also that abortion is justified under certain circumstances (73,4%).

How do we explain a conception in which people are aware that abortion is morally wrong, that human life is destroyed, and that a woman suffers serious psychological consequences, and yet these same people maintain abortion as a permissible option? While the vast majority of citizens predominantly agree with the assertion that abortion is the taking of human life, only 24,9% hold that abortion should be forbidden by law. Then there is the question of who has the right to decide—only the mother, or the father as well? 45,5% of citizens hold that »only the pregnant woman« has the right to decide, while, interestingly, at the same time 81,2% of the population agree with the assertion that the father also has the right to decide. How is this to be interpreted?

A moral evaluation of abortion necessitates first of all a consensus of when human life begins. Also necessary is an objective, timely and adequate information about abortion to enable the average person to make a fair moral judgement.

Key-words: *abortion, law, mentality, ProChoice, ProLife*